

Biserica Sf. Împărați Constantin și Elena din Buciumeni Considerații istorice și artistice

dr. Ioana Cristache-Panait

Deși aflată în apropierea Bucureștilor, biserica din Buciumeni a rămas, pe nedrept, puțin cunoscută.

Prin anii '70 Pr. Alexeanu, parohul din acea vreme, intuind valoarea lăcașului și necesitatea conservării lui, a urcat adesea Dealul Patriarhiei, la fosta Direcție a monumentelor istorice, solicitând specialiștilor să-i acorde atenție. Dând curs apelului respectiv, obiectivul a fost investigat și propus pentru lista monumentelor.

Biserica împarte generoasa livadă cu un conac boieresc, construcție radical transformată, ce găzduiește azi școala comunală. Odinioară când biserica aparținea curții boierești, ea slujea deopotrivă și obștea sâtească. Asemenea va fi fost situația și atunci când, în săliște, dănuia un străbun lăcaș de lemn, ale cărui vestigii nu au fost surprinse arheologic, pământul continuând să le tăinuiască.

În 1787 la 15 septembrie se săvârșește, conform inscripției, ctitoria lui Constantin *biv vel* stolnic și a cărei piatră de temelie în același an fusese așezată. A fost închinată Sf. Constantin, împăratul luptător și învingător în semnul Sf. Cruci și mamei sale Elena, cea care plină de râvnă creștină, a avut harul de a afla la Ierusalim parte din crucea pe care pătimise și fusese răstignit Iisus, Fiul lui Dumnezeu.

Fără îndoială că hramul ales își avea ca motivație comunitatea cu numele ctitorului, dar, tot fără îndoială, acesta cunoștea rolul primului împărat creștin în istoria Ortodoxiei. O succintă, dar atentă privire asupra lăcașurilor închinată Sf. Împărați ne îngăduie afirmația că acest hram nu a cunoscut răspândirea atinsă de alte praznice, precum: Sf. Arhangheli, Cuvioasa Paraschiva, Sf. Nicolae, Adormirea Maicii Domnului, dar nici nu a fost ignorat. Faptul dănuirii pe tot cuprinsul țării a unor biserici de lemn cu acest hram, presupune o mai mare frecvență a lor în trecut. Dacă pentru prestigioasa biserică patriarhală (1655), sau pentru vestita biserică mare a mănăstirii Hurez (1699), hramul Sf. Împărați Constantin și Elena se poate justifica prin comunitatea cu numele ctitorilor, Constantin Șerban Voievod și respectiv Constantin Brâncoveanu Voievod, nu aceluiși fapt i se datorează ctitoria Sf. Împărați a lui Matei Basarab de la Târgoviște (1650). Exemplul evidențiază, fără tăgadă, gândul voievozilor ctitori de cinstire a împăratului luptător și apărător al creștinătății și al mamei sale Elena. Comunitatea de

nume a ctitorului cu acela al Sfântului de hram se susține istoricește. Amintim, în acest sens, biserica de lemn Sf. Împărați (azi dispărută), de la Schiau (Argeș), făcută de stolnicul Constantin Bucșenescul, după spusa documentului. Adăugăm acesteia biserici de zid, cu acest hram și ai căror ctitori purtau numele de Constantin, bisericile Sf. Împărați-Obedeanu din Craiova, biserica din Românești (Tg. Jiu), bisericile din Floru, Stoicănești, Dumitrești, Sopot (Olt), oprind exemplele prin menționarea bisericii Sf. Împărați, monument istoric, din București, primii doi ctitori principali numindu-se Constantin.

Integrând biserica Sf. Împărați de la Buciumeni prin hramul ei în spiritualitatea istorică, vom proceda asemenea pentru ființa constructivă și decorativă, ce o prezintă, neținând seama, deocamdată, de învelișul înnoirilor, de deteriorările și pierderile suferite în timp. Pereții bisericii urmează un plan triconc (cu abside poligonale la exterior, semicirculare la interior), cu pronaosul supralărgit. De tradiție veche, forma tipologică semnalată, capătă consistență prin biserica mănăstirii de la Curtea de Argeș (1512), înălțată de Neagoe Basarab. Plecând de la aceasta planul înfățișat este preluat, interpretat, adecvat, pe mai mult de trei secole. Pentru veacul al XVI-lea, susțin afirmația, biserica inițială a mănăstirii Radu Vodă, ca și aceea a mănăstirii Cobia (Dâmbovița).

Pentru veacul următor se pot aduce, în completare, prestigioase ctitorii voievodale, precum biserica mănăstirii Căldărușani (Matei Basarab), pe aceea a Patriarhiei (Constantin Voievod), pe aceea, acum în reclădire după demolarea din 1984, a mănăstirii Cotroceni (Șerban Cantacuzino), biserica mare a mănăstirii Hurezu (Constantin Brâncoveanu). Veacul al XVIII-lea, inmulțește dovezile planimetrice, în discuție, dintre acestea alegând, spre menționare biserica, și ea dispărută, a mănăstirii Văcărești, biserica mănăstirii Antim, bisericile Crețulescu, Stavropoleos, Sf. Elefterie, Sf. Ștefan, Sf. Împărați, din zestrea bucureșteană, bisericile de la Râfov (Prahova), Toți Sfinții din Râmnicu Vâlcea. Încheiem seria exemplurilor cu biserica Sf. Nicolae din Tunari, aflată ca și lăcașul cu hramul Sf. Împărați din Buciumeni, în mediul ambiant al împrejurimilor Capitalei. Vitalitatea, în plin secol al XVIII-lea, a planimetriei pe care o înfățișează și biserica Sf. Împărați de la Buciumeni l-au îndreptățit pe ilustrul cunoscător al arhitecturii române, N. Ghica-Budești, să o socoată a constitui un tip clasic, pentru veacul respectiv. În sistemul acoperirii spațiului interior comandatarul Constantin *biv vel* stolnic, a cerut meșterilor procedeul, cu profundă semnificație în arhitectura noastră veche – cel al cupolei, procedeu ce trecuse și în Transilvania. Regăsim, astfel la Buciumeni, câte o cupolă, pe pandantivi și arce dublou, peste pronaos și naos. Altarul, cu o firească

legătură cu nava, este acoperit cu o semicupolă, câte o minisemicupolă fiind și deasupra horelor (absidelor laterale). O arcadă polilobă, sprijinită pe două coloane, desparte pronaosul de naos.

Revenim la exterior pentru a observa decorul fațadelor, acesta la rândul-i, înscriind monumentul printre cele ce ilustrează o epocă de înflorire clasică a arhitecturii românești.

Un tor simplu (nu putem ști cum a fost inițial), partajează fațadele pe două registre; cel de sus, mai mic, fără decor, de nu va fi avut cercuri în grosimea zidului, asemenea celor de la Stavropoleos, sau de la Sf. Ștefan. Registrul, spațios, de jos este decorat printr-o succesiune de arcade oarbe, trilobe, cu vârful în acoladă ce descarcă pe pilaștri. Se înrudește decorația fațadelor de la Buciumeni cu aceea de la Colțea, Văcărești, Stavropoleos, Sf. Elefterie (București), Râfov (Prahova), Tunari și exemplele în acest scop mai putându-se adăuga.

La Buciumeni, forma arcaturilor se regăsește la arcadele ferestrelor, dinspre exterior (la interior remarcându-se accentuata evazare, în grosimea zidului). Arcada trilobată, în acoladă, a fost reluată și la intrările altarului (în număr de două, după un obicei străbun). Un veșmânt pictat, frumos colorat, a dat strălucire bisericii, umplând de uimire ochii creștinilor și de bucurie sufletele lor. Din nefericire vremea nu l-a cruțat, de vină fiind cutremurele, dar și neglijența, lipsa puterilor materiale ale enoriașilor, ș.a. Pictura, cu mândrie și generozitate oferită de ctitor, cu drag și har realizată de zugrav, poartă rănille făcute în timp. Fragmente însemnate au fost distruse prin injectarea cu ciment a fisurilor, prin modificările aduse boltirii. În pofida daunelor sugerate, decorația pictată păstrează, în ansamblul ei, farmecul frumuseții trecute. Programul iconografic este cel de tradiție bizantină, zugravul sau zugravii, nepărăsind, în executarea ei, erminiile, cărțile de pictură. Amintind iconografia altarului: Sfinții Părinți ai Bisericii Răsăritene; jertfa lui Avraam; Cain și Avel, vom sublinia redarea chipului lui Dumnezeu Tatăl, din susul bolții, dar și a Mariei Platitera, cu tronul străjuit de arhangheli, de pe estul acesteia. Din pictura naosului, prelungită în altar, menționăm Nașterea Maicii Domnului, Ana cu Maria în brațe și respectiv Vovidenia Bogorodița (Intrarea în biserică a Maicii Domnului). Iisus Hristos Savaot, tronurile și cetele îngerești sunt zugrăvite pe calota naosului. Scenele din patimile lui Hristos, din care se remarcă „Răstignirea între tâlhari”, de pe timpanul vestic; chipurile sfinților mucenici și militari, fac parte din programul naosului. Din pictura acestuia insistăm însă asupra scenei „Deisis” (Rugăciunea), temă fundamentală în iconografia bizantină. Așternută în conca absidei sudice, lângă altar, scena îl reprezintă pe Iisus mare arhieru, tronând între intercesorii Maria și Ioan Botezătorul, redaji

întregi, după un îndrăgit model brâncovenesc. Absida opusă (cea nordică) este dominată de chipul împăratului Constantin și cel al mamei sale Elena, de o parte și de alta a Sf. Cruci, chipuri asupra cărora s-au îndreptat cu mult zel artistic și răspundere, zugravii brâncovenești și postbrâncovenești.

Din pictura pronaosului, cea mai afectată de consolidarea zidurilor, o menționăm pe Maria Platitera și Orantă, scene din acatistul Maicii Domnului, mucenici și mucenițe, Zosima și Maria Egipteanca. În pofida împușinării și a stării ei precare, pictura de la Buciumeni oferă prilejuri de a admira chipurile personagiilor, precum pe acela al bătrânului Avraam, pe al lui Avel, tânăr nevinovat, pe acelea, cu împărătească ținută, al lui Constantin și al mamei sale Elena, pe ale celor pline de răspundere și dragoste din „*Deisis*”. Umane, personagiile au o accentuată expresie de severitate – blândă, obținută indeosebi, prin dubla arcuire a sprâncenelor. Evidentă este, de asemenea, bogăția veșmintelor, încărcate cu perle și broderii. Se constată frecvența „*bederniței*”, piesă de veșmânt arhieresc, brodată, de formă rombică, specifică ceremoniilor ortodoxe. Se cuvine a aminti și aureolele în stuc, remarcate încă din pictura lui Matei Basarab.

Prezentarea picturii murale de la Buciumeni, constituie în această fază numai o provocare la cercetarea viitoare, cu mult răgaz, în scopul identificării întregului program iconografic, al decorului, atât de brâncovenesc prin mărturia crâmpeilor rămase în partea de jos a pereților. Desenul chipurilor, puterea de expresie, ne poartă gândul, la dascălul Radu zugravul, locuitor în București în acea vreme, autor al picturii bisericii, dispărute, de la Giulești-Sârindar. Conștient de rolul artei sale zugravul își pune adesea, în pictura de la Buciumeni, semnul de mare meșter, pe care îl surprindem în altar, pe est (însoțit de pentagrama magică); în naos, pe cartea deschisă a lui Iisus, din scena „*Deisis*”; pe filacteria Cuvioasei Parascheva din glaful unei ferestre a pronaosului (însoțit, aici, de discul solar, mărginit de triunghiuri). Sunt simboluri asemenea celor lăsate de Radu zugravul în pictura de la Gura Văii (Vâlcea), sau în aceea amintită, de la Giulești-Sârindar, unde artistul colaborase cu Gheorghe zugravul.

Grafia legendelor de la Buciumeni, a acelor mai bine conservate, indică un bun mănuitor al condeiului, după cum coperta cărților vădește un cunoscător al meșteșugului legării, în piele, al acestora. Va intra în atenția cercetărilor viitoare și identificarea personagiului de pe intradosul arcului vestic al pronaosului un frumos chip de ierarh cu crucea în mână, bogat înveșmântat, cu patrahir (mai puțin posibil al boierului ctitor, cu caftan). Din legenda, în mare parte ștearsă, pare a se descifra «popa» Șerbian).

Cercetarea ulterioară trebuie să insiste asupra picturii tâmplii de zid, alcătuită din friza praznicelor (în număr de 13) și de Răstignirea cu

moleniile, pictură ce propune aceeași paletă cu aceea a picturii murale. De o parte și de alta a ușilor împărătești sunt zugrăvite compoziții decorative florale (direct pe perete), ce evocă poalele de icoane ale vechilor tâmple. Un aport însemnat la identificarea zugravului poate avea restaurarea celor două icoane rămase din registrul împărătesc, cu reprezentarea „Deisis”, cu Iisus mare arhieru investit cu bedemiță, având, în decor nori, busturile intercesorilor și respectiv cel al Mariei cu Pruncul, străjuite de așhangheli, toate degajând zelul unui renovator.

Tâmpla de la Buciumeni atrage atenția de la cea dintâi privire, prin ușile împărătești sculptate în lemn, cu redarea sugestivă a grifonilor (dragonilor), câte doi de o parte și de alta a usciorului, uși ce se constituie într-o operă de referință pentru arta lemnului din veacul al XVIII-lea. Același domeniu este îmbogățit și prin ușa intrării vestice (adusă desigur, de pe sud). Împărțită pe patru registre, ușa este decorată pe motivul, în vogă, al florilor și frunzelor, stilizate, unele sugerând aripi de heruvimi.

Cu atâtea elemente autentice, constructive și decorative, Biserica Sf. Împărați de la Buciumeni este un monument reprezentativ pentru vremea ridicării sale, dezvăluind personalitatea luminată a ctitorului și priceperea meșterilor.

Făcând, acum, abstracție de modificările aduse bisericii, în ultimele decenii, obținem modelul, de început, al lăcașului de lemn, de care ctitorul nu va fi fost străin.

Biserica, de zid nu a avut turn-clopotniță, acoperișul, cu învelitoare de siță, fiind unitar. Clopotnița a fost, desigur, detașată, asemenea celei a lăcașului de lemn. Aceluiași model i se poate datora lipsa pridvorului, tâmpla cu numai două intrări, ca și accesul sudic în biserică, ulterior mutat pe vest. A rămas la locul său cadrul intrării, sculptat pe motivul vrejului cu frunze cărcel, chenar ce mărginește lateral și actul de naștere al bisericii, săpat în piatră, cu data de 15 septembrie 1787.

Ne-am străduit să arătăm că Biserica Sf. Împărați din Buciumeni păstrează, în esența ființei ei, valențele ce o îndreptățesc la calitatea de monument istoric. Am afirmat că spre lumina istoriei și aceea a mai bune cunoașteri a artei ce o prezintă, totul poate conduce la cercetări aprofundate. Vor fi avute în vedere, de către acestea și descifrarea numeroaselor zgrăfite, chirilice, de pe glaful ferestrei nordice a altarului și de pe arcada semicilindrică a nișei proscomidiei, asemenea căreia trebuie să fie și diaconiconul, de pe sud, acum înfundat cu un dulap de lemn. Reparată după anul 1977, pusă la adăpost, de capriciile vremii, Biserica Sf. Împărați îngăduie răgaz cercetării sale, cu deamănuntul, competență și dragoste, monumentul constituind o sinteză a artei românești din al XVIII-lea veac.

Bibliografie:

N. Ghica-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia*, III, veacul al XVII-lea, în: „*Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*”, XXV (1932), fasc. 71-74.
Idem, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia*, IV, veacul al XVIII-lea, în: „*B.C.M.I.*”, XXIX (1936), fasc. 87-90.

* * * *Istoria artelor plastice în România*, II, București, 1970.

* * * *Ermănia picturii bizantine, după versiunea lui Dionisie din Furna*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1979.

Radu Crețeanu, arh. Ion Dumitrescu, *O ctitorie necunoscută a spătarului Mihai Cantacuzino, Biserica din Stălpău Buzău*, în: „*Buletinul Monumentelor Istorice*”, XL, 2, 1971, pp. 59-64.

Ioana Cristache-Panait, *Considerații privind arhitectura românească de zid din Transilvania, sec. al XVIII-lea*, în: „*Buletinul Monumentelor Istorice*”, 2, 1973, pp. 37-40.

Idem, *L'architecture roumaine en bois et l'art européen*, în: „*Revue roumaine d'histoire de l'art*”, tom. XXV, 1988, pp. 21-42.

Vasile Drăguț, *Mănăstirea Văcărești și locul ei în contextul artelor din Țara Românească*, în: „*Buletinul Monumentelor Istorice*”, XL, 2, 1971, pp. 33-39.

Arh. Ion Dumitrescu, Radu Crețeanu, *Un conac brâncovenesc necunoscut și o biserică inedită de la jumătatea veacului al XVIII-lea la marginea Bucureștilor*, în: „*Monumente Istorice și de Artă*”, I, 1975, pp. 53-58.

Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, București, 1965.

Cornelia Pillat, *Quatre églises du département d'Ilfov significatives pour l'art du Moyen Age en Valachie*, în: „*Revue roumaine d'histoire de l'art*”, VI, 1969, pp. 81-121.

Idem, *O pictură târzie brâncovenască la biserică din Stolenești-Drugănești*, în: „*S.C.I.A.*”, XVII (1970), nr. 1, pp. 93-111.

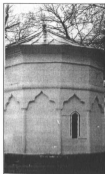
N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961.

Aristide Ștefănescu, *Cercetări arheologice la biserică Sf. Împărați Buciumeni-Buștea*, în: „*București. Materiale de istorie și muzeografie*”, XIII, 1999, pp. 45-56.

Dr. Episcop Gherasim Timuș, *Dicționar hagiografic*, București, 1898.

Teodora Voinescu, *Între „sărănesc” și „popular” în pictura muntenească de la sfârșitul evului mediu*, în: „*S.C.I.A.*”, XX (1973), 1, pp. 21-28.

Idem, *Radu zugrav*, București, 1978.

2.
Vedere
spre
altar. Decorul fațadelor.
Decorul fațadelor.

1. Biserica Sf. Împărați. Vedere sud-est.

3. Pictură din altar. Sf. Spiridon.

4. Jertfa lui Avraam.

5. Detaliu din pictura pronaosului.

6. Filacterele cu
semne de meșter.

7. Personajiu votiv din pronaos de pe intradosul arcului intrării.

8. Fragment din tãmplã. Friza praznicelor.

9. Icoană împărătească din sec. al XVIII-lea. Deisis.

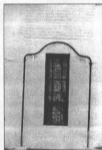

10. Icoană împărătească. Maria cu Pruncul, sec. al XVIII-lea.

11. Ușile împărătești.

12. Cadrul fostei intrări de pe sud

Summary

The Buciumeni church is located not far from Bucharest and is little known, although its attributes recommend it as an important historical monument, a synthesis of the